

ZİYÂDETULLAH III

kardeşi Ebû Abdullah el-Ahvel'e babasının ağzından bir mektup yazarak çok acele gelmesini istedi. Babasının öldürüldüğünü bilmeyen Ebû Abdullah gelince de onu, amcalarını ve kardeşlerinden ele geçirdiklerini katletti. Vezirliğe Abdullah b. Sâiğ'i, Dîvânü'l-harâc'a Ebû Müslim Mansûr b. İsmâil'i tayin etti. Yine içki ve eğlenceye dalıp devlet işlerini ihmal etti. Rebûlâhîr 292'de (Şubat-Mart 905) Tunus'tan ayrılıp Kayrevan'a geçti.

Bu sırada Berberî Kûtâme kabilesinin desteğiyle Mağrib'de bir İsmâilî üssü kurmayı başaran Ebû Abdullah eş-Şîi Ağlebîler'i tehdit ediyordu. Ziyâdetullah'ın babası döneminde kardeşi Ebû Abdullah el-Ahvel idaresinde gönderilen bir ordu Ebû Abdullah eş-Şîi karşısında yenilmişti. Ziyâdetullah, rakiplerini ortadan kaldırıp düzeni sağladıktan sonra Mîle, Satîf ve Kostantîne şehirlerini ele geçiren Ebû Abdullah eş-Şîi'ye karşı akrabalarından İbrâhim b. Habeşi kumandasında 40.000 kişilik bir ordu sevketti. Kastilya (Kastiliye) şehrine ulaşip burada altı ay kadar kalan İbrâhim, özellikle Kûtâme halkından Ebû Abdullah eş-Şîi'ye itaat etmeyen kalabalık bir grup kendisine katıldıktan sonra Keynûne şehrine yürüdü. Burada Ebû Abdullah'ın kuvvetleriyle yapılan savaşta İbrâhim ağır bir yenilgiye uğradı. Askerlerinden pek çoğu öldürüldü ve ordunun bütün ağır silahları Ebû Abdullah'ın eline geçti. İbrâhim buradan Bâgâye'ye, ardından da Kayrevan'a döndü. Bu yenilgi yüzünden Ağlebî Devleti bir hayli sarsıldı.

Daha sonra Ziyâdetullah'ın 12.000 kişilik bir ordu ile yolladığı Hârûn b. Tubnî, Ebû Abdullah eş-Şîi'ye itaat etmiş olan Dârûl-mellûl şehri üzerine yürüdü; halkıyla savaştı ve surlarını yıktırdı. İlerlemeye devam eden Hârûn, Ebû Abdullah'ın gönderdiği süvari birlikleri karşısında mağlûp oldu. Hârûn ile birlikte adamlarından çok sayıda kişi öldürüldü. Ebû Abdullah bu arada Ticîs şehri barış yoluyla ele geçirdi. Bu gelişmelere çok üzülen Ziyâdetullah tekrar asker toplayarak Ebû Abdullah ile bizzat savaşmak üzere harekete geçti ve 293'te (906) Ürbûs (Laribus) şehrine ulaştı. Burada yeni katılanlarla birlikte daha da güçlenen Ziyâdetullah ordusuna bizzat komanda etmek istediye de bunun tehlikeli olacağı ileri sürülüp komutayı başka birine vermesi tavsiye edilince ordunun başına amcasının oğullarından İbrâhim b. Ağleb'i geçirdi. Diğer taraftan Ebû Abdullah eş-Şîi Bâgâye, Mecâne, Kastiliye ve Tîfâş şehirlerini zaptetti.

İbrâhim b. Ağleb, Bâgâye'ye yürüyüp şehri kuşattı, ancak Ebû Abdullah'ın yolladığı 12.000 kişilik süvari birliği karşısında buradan ayrılmak zorunda kaldı. Ebû Abdullah eş-Şîi'nin askerleri Bâgâye'yi ve çevresini yağmalayıp geri döndüler. Ziyâdetullah'ın bütün gayretlerine rağmen Ebû Abdullah Tubne şehrini kuşatıp çetin bir savaştan sonra ele geçirdi (Zilhicce 293 / Ekim 906). Onun Belzeme (Billizme) şehrini almasından sonra Ürbûs üzerine yürümekten korkan Ziyâdetullah, askerlerinin başına İbrâhim b. Ahmed b. Ebû İkal'i bırakarak buradan ayrıldı ve Rakkâde'ye gitti. Bâgâye, Ticîs, Kafsa ve Kastiliye şehirleri Ebû Abdullah'ın hâkimiyetine girdi. Bu arada Ziyâdetullah'ın askerleri Tevzer'e (Tûzer) gitti. Ebû Abdullah da Ürbûs'e yürüdü ve 24 Cemâziyelâhîr 296'da (20 Mart 909) şehri ele geçirdi. Ebû Abdullah'ın askerleri İfrîkiye şehirlerini peş peşe zaptederken Ziyâdetullah'ın askerleri onun karşısında sürekli yenilgiye uğradı. Ziyâdetullah, Ebû Abdullah eş-Şîi'nin gücü karşısında bir şey yapamayacağını anlayınca ailesini, servetini ve diğer kıymetli eşyasını alıp adamlarıyla birlikte Rakkâde'den ayrıldı (26 Cemâziyelâhîr 296 / 22 Mart 909). Bunun üzerine halk Rakkâde'deki sarayını yağmaladı, Ebû Abdullah da kısa süre sonra Rakkâde'ye hâkim oldu. Böylece Mağrib'de 100 yıldan fazla hüküm süren Ağlebîler Devleti sona erdi ve bölge Fâtımîler'in hâkimiyetine girdi.

Ziyâdetullah, etrafında toplanan büyük bir halk topluluğu ile Trablusgarp'a, buradan da Mısır'a gitti. Fakat Mısır Valisi İsâ b. Muhammed en-Nüşîrî (en-Nevşerî), Ziyâdetullah'ın Mısır'a ancak halifenin vereceği emirle girebileceğini bildirdi. Ziyâdetullah ise geceleyin Fustat'a girmeyi başardı. İsâ en-Nüşîrî durumu öğrenerek ona engel olamayacağını görünce kendisini İbnü'l-Cessâs'ın sarayına indirdi; adamlarını da çeşitli yerlere yerleştirdi. Ziyâdetullah burada sekiz gün kaldı ve Bağdat'a gitmek üzere yola çıktı. Bu sırada adamlarının bir kısmı kaçtı. Bunların arasında bir kölesi de bulunuyordu ve İsâ en-Nüşîrî'den 100.000 dinar alarak onun yanında kalmıştı. İsâ en-Nüşîrî, köleyi Ziyâdetullah'ın ve Mısır'da kalan adamlarının durumunu bildirmesi için Halife Muktedir-Billâh'a gönderdi. Halife de mallarıyla birlikte orada kalan adamlarının kendisine gönderilmesini emretti. Rakka'ya gelen Ziyâdetullah, Bağdat'a girebilmek için Vezir İbnü'l-Furât'tan izin istedi. Vezir kendisine beklemesini bildirdi. Aradan bir yıl geçmiş, adamları dağılmış, Ziyâdetullah da içki ve

eğlenceye dalmıştı. Durumu Halife Muktedir-Billâh'a haber verdiler ve kendisine intikamını alması için onu Mağrib'e yollamasını tavsiye ettiler. Bunun üzerine halife bir yazı ile durumu Ziyâdetullah'a bildirdi. Mısır Valisi Nüşîrî'ye de bir mektup yazarak Mısır'dan Mağrib'e dönmesi için ona askerî ve malî yardımda bulunmasını emretti. Ziyâdetullah Mısır'a gelince Nüşîrî, ihtiyacı olan adamlar ve para toplanıncaya kadar Zâtülhammâm'a gitmesini bildirdi. Burada uzun süre kaldı ve çeşitli hastalıklara yakalandı. Kölelerinden birinin kendisini zehirlediği ve bu yüzden sakallarının döküldüğü de söylenir. Ardından Ziyâdetullah Mısır'a dönüp Kudüs'ü ziyaret etmek maksadıyla yola çıktı. Ancak Remle'de vefat ederek burada defnedildi. Kayrevan'daki Beytülhikme'yi III. Ziyâdetullah'ın kurduğu söylenir.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 334-337; Ya'kübî, *Târîh* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ), Beyrut 1413/1993, II, 358; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 180-201; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 205-207; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l-Mağrib fi'l-'aşri'l-İslâmî*, İskenderiye, ts. (Müessesetü şebâbi'l-câmia), s. 317-320; Hitti, *İslâm Tarihi*, III, 710-711, 957-976; Âdile Ali el-Hamed, *Kıyâmü'd-devleti'l-Fâtımiyye bi-bilâdi'l-Mağrib*, İskenderiye 1980, s. 153-155; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşiltan), Ankara 1981, s. 195, 211-212; Muhammed et-Talbî, *ed-Devletü'l-Ağlebîyye* (trc. Müncî es-Sayyâdî), Beyrut 1985, s. 375 vd.; G. Demombynes, "Ağlebîler", *İA*, I, 150; Fikret İşiltan, "Sicilya", a.e., X, 594; Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, XII, 228-229; Muhammed Nûrî, "Benî Ağleb", *DMBİ*, XII, 631-633; Emine Baytâr, "el-Eğâlîbe", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2000, II, 817-818.

ALİ ÖNGÜL

ZİYÂDETÜ'S-SİKA

(بِرَادَةُ التَّقَى)

Güvenilir bir râvinin, rivayetinde diğer râvilerin zikretmediği bir bilgi vermesi anlamında hadis terimi.

Aynı hocadan hadis rivayet eden güvenilir râvilerden birinin, bir hadisin isnadında veya metninde diğerlerinin rivayetinde bulunmayan bir bilgi zikretmesi bu terimle ifade edilmiştir. Ziyâdetü's-sika sened ve metinlerde yer alan münker, müdrec, mezîd fi muttasıl'l-esânîd gibi merdûd sayılan diğer ziyâde türlerinden farklı olup râvisinin güvenilir olması dolayısıyla kabul edilebilir nitelikteki ilâve bilgiler için kullanılır. Bazı âlimler, güvenilir râvilerden gelen şâz hadisle sikanın ziyâdesi-

ni aynı konumda değerlendirmiş olmakla birlikte şâz hadiste sikanın sikaya muhalefeti söz konusu iken ziyâdetü's-sikada böyle bir muhalefet söz konusu değildir. Ziyâdetü's-sika metinde veya isnadda olabilir. İsnadın bir rivayette merfû, diğerinde mevkuf şeklinde gelmesi hadisin senedindeki ziyâdeye bir örnektir. Hadis âlimlerinin bir kısmı bu durumda mevkuf rivayetinin merfûa tercih edilmesi gerektiğini söyler. Ancak yaygın kabule göre merfû tarihin râvisi hâfız, zabtı güçlü ve güvenilir ise, ayrıca mevkuf rivayetinin tercih edilmesini sağlayan başka bir gerekçe yoksa merfû tarihin mevkufa tercih edilmesi gerekir. Zira merfû tarihin râvisi de sikadır ve diğerlerinin bilmediği bir hususu biliyor olması muhtemeldir (Hatîb el-Bağdâdî, s. 411; Zafer Ahmed Tehânevî, s. 113-114). Ziyâde, fazla ve açıklayıcı bilgiye ulaştırdığı için makbul sayılsa da bu lafızların Hz. Peygamber'e aidiyeti hakkındaki şüpheler konunun tartışılmasına yol açmıştır. Bazı rivayetlerde yer alan ziyâdelerin sahih olmadığının tesbit edilmesi de ziyâde ile şahsî görüşlerin hadislerle girdiği yolunda bir endişe doğurmuştur.

Ziyâdetü's-sikanın kabul edilip edilmemesi konusunda üç farklı görüş bulunmaktadır. İmam Mâlik, Şâfiî ve Buhârî'nin de aralarında bulunduğu hadis ve fıkîh âlimlerinin çoğu râvinin âdil ve zâbit olması durumunda ziyâdenin kabul edileceği görüşündedir. Buna göre ziyâdetü's-sika, güvenilir bir râvinin tek başına yaptığı yani teferrüd ettiği rivayetlerine benzetilmektedir. Ayrıca sika râvinin bir isnadda veya metinde ziyâdede bulunması bu ziyâdenin bulunmadığı rivayetinin râvilerinin cerhedilmesini gerektirmez. İkinci gruptaki âlimlere göre ziyâde kesinlikle reddedilmelidir. Zira çoğunluğa uymadığı için ziyâdede bulunan râvide zabt kusurunun bulunması kuvvetle muhtemeldir. Hadisin ziyâdesiz olan aslı yakîn ifade ederken aynı rivayetinin ziyâdeli şekli şüphe ile mâlûldür. İşte bu yüzden yakînî bilgi terk edilmez. Diğer taraftan yapılan ziyâde bir râvinin tefsiri veya te'vili olup sonraki râvilerden birinin bunu hadisin aslından zanetmiş olması da mümkündür.

Üçüncü görüş sahipleri ise ziyâdeyi bazı şartlarla kabul ederler. Öne sürülen şartların bir kısmı râvi ile bir kısmı da metinle ilgilidir. Râvinin güvenilir ve hâfız, ziyâdeli rivayet edenin asıl metni rivayet edeninden farklı biri olması, râvi sayısının birden fazla olması, ziyâdeli rivayet edenlerin asıl rivayeti nakledenlerden sayıca daha çok ve

ya onlara denk bulunması, her ikisi de tek râvi ise ziyâdeli rivayet edenin hıfz ve zabt açısından daha güçlü kabul edilmesi râviyle ilgili olarak öne sürülen şartlar arasındadır. Rivayet açısından ise ziyâde metnin aslında bulunmayan fazladan bir hüküm ifade etmesi ve asıl hükme muhalif olmaması yahut asıl hükme ortadan kaldırmaması gibi şartlar aranmaktadır. Meselâ, "Hz. Peygamber fetihten sonra Kâbe'nin içine girdi" meâlindeki asıl metni râvinin, "İçeride iki rek'at namaz kıldı" ziyâdesiyle nakletmesi bu duruma örnektir. Buradaki ziyâde asıl metne ek bir bilgi olup ona aykırı değildir. Ziyâdeli olan metnin asıl metnin i'rabında uyum bulunması gerektiği, ana metnin i'rabını değiştirdiği takdirde ziyâdenin makbul sayılmayacağı, ziyâdenin kabul ve reddine kesin karar verilemediği durumlarda ise her bir ziyâde için başka delillerin aranması gerektiği de söylenmiştir.

Ziyâdeli rivayet eden râvi bu tarihi diğerlerinden farklı bir mecliste duyup almışsa bu rivayeti âdil olmak kaydıyla kabul edilir. Asıl ve ziyâdeli tariklerin ikisi de aynı râviye aitse onun bunları hocasından farklı meclislerde almış olması şartıyla ziyâdeli rivayet yine makbul sayılır. Hadiste ki ziyâdeyi farketmek için yapılacak ilk şey hadisin bütün tariklerini bir araya getirecek onun tahririni yapmaktır. Ayrıca ziyâdenin kabul edilmesi için râvinin güvenilirliği esas olduğundan âdâlet ve zabt açısından kusurlu râvilerin sahih hadislerde bulunmayan ziyâdeli rivayetleri kabul edilmemektedir (İbn Ebû Âsım, I, 76; II, 330; İbn Abdülber en-Nemerî, XXII, 35). Hadis uydurduğundan şüphelenilen râvilerin ziyâdeli rivayetleri ise hiçbir şekilde makbul sayılmamıştır. Ziyâdetü's-sika konusunda Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yusuf Suiçmez (*Sika'nın Ziyâdesi* [yüksek lisans tezi, 1998]), Câmîatü Ümmi'l-kurâ'da Nurullah Şevket Halil Beyker (*Ziyâdetü's-sikâat ve mevkifü'l-muħaddişin ve'l-fukahâ' minhâ* [doktora tezi, 1423/2002]) birer çalışma yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Âsım, *Kittâbü's-Sünne* (nşr. M. Nâsirüddin el-Elbânî), Beyrut 1400/1980, I, 76; II, 330; Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîş* (nşr. Ahmed b. Fâris es-Sellûm), Beyrut 1424/2003, s. 398-410; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Mekte 1414/1994, I, 116; III, 123; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ebû Abdullah es-Sevratî – İbrâhîm Hamdî el-Medenî), Haydarâbâd 1357 → Medine, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), s. 411-413; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhid* (nşr. Saîd Ahmed Arâb), Titvân 1410/1990, XXII, 35; Ebû'l-Ferec

İbnü'l-Cevzî, *et-Taḥkîk fî eḥâdişü'l-ḥilâf* (nşr. Mes'ad Abdülhamîd es-Sa'denî – Muhammed Fâris), Beyrut 1415/1994, I, 107; II, 66; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîş*, s. 85; Nevevî, *Şerḥu Müslim*, I, 32, 74; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Medine 1392/1972, I, 245-247; Talât Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1980, s. 476-479; Zafer Ahmed Tehânevî, *Yeni Üsûl-i Hadis* (trc. İbrahim Canan), İzmir 1982, s. 113-119; Nûreddin İtr, *Menhecü'n-naḥd fî 'ulûmi'l-hadîş*, Dimaşk 1988, s. 423-427; Salih Karacabey, "Farklı Açılardan Hadiste Ziyâde Meselesi", *Üç İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1, Bursa 2003, s. 105-134.

SAHİH KARACABEY

ZİYADHAN, Âdil Han

(1877-1957)

Azerbaycan devlet adamı, diplomat.

Gence'de doğdu. Babası son Gence hanı Cavad Han Ziyadoğlu, Kaçar'ın torunu Ebülfeth Ağa, annesi Kaçar şehzadesi Behmen Mirza'nın kızı Azer Hümâyün Hanım'dır. Küçük yaşlarında aile çevresinde ve mahalle mekteplerinde geleneksel dinî eğitim aldı. Babasının teşvikiyle Tiflis (veya Gence) Klasik Gimnazyumunu bitirdi. Burada ve özellikle Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Avrupa kaynaklı fikrî cereyanlarla ve İslâm dünyasında ortaya çıkan yenilikçi düşüncelerle tanıştı. 1902'de mezun olduğunda Rusça, Farsça ve Fransızca bilgisinin yanı sıra orta düzeyde Arapça, İngilizce ve Latince'ye de vâkıftı. Önce Bakü'de avukatlık yaptı; ardından Gence'ye taşındı ve 1904'ten itibaren buradan gönderdiği yazıları *Kaspi* gazetesinde yayımlandı. 1905-1920 yılları arasında *İrşâd* ve *Azerbaycan* gibi gazetelerde yazıları çıktı.

1905 Rus İhtilâli'nin ardından sosyal-siyasal olaylara aktif şekilde katıldı. Azerbaycan Türkleri'nin taleplerini çarlık rejimine bildirmek ve Gence Belediyesi'nde yapılan yerel seçimlerin resmî makamlar tarafından onaylanmasını sağlamak için oluşturulan heyette yer aldı. 20 Şubat – 6 Mart 1906 tarihlerinde Tiflis'te Kafkasya Valisi Vorontsof-Daşkof'un başkanlığında yürütülen Türk / müslüman-Ermeni sorununa ilişkin barış görüşmelerine Azerbaycan temsilcisi sıfatıyla katıldı. 1905 sonrasında Gence'de kurulan ve Azerbaycan'daki sosyal-kültürel hayatın gelişmesinde önemli etkileri bulunan Cem'iyet-i Hayriyye, Maarif Cemiyeti ve Dram Cemiyeti gibi derneklerin faaliyetlerine iştirak etti. Yine Azerbaycan Türkleri'ni Rus-Ermeni zulmünden korumak amacıyla Ağaoğlu Ahmed'in başkanlığında kurulup gizlice fa-